

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PROBLEMATIC ISSUES ON THE IMPLEMENTATION OF THE PROCEDURAL STATUS OF THE VICTIM IN A CRIMINAL PROCEEDING

Погорецький М.А.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Сергєєва Д.Б.,

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

На підставі проведеного аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства України, міжнародних правових актів, матеріалів правозастосовчої практики, результатів опитування потерпілих від кримінальних правопорушень у статті розкрито проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні.

Ключові слова: потерпілий, кримінальне провадження, шкода, права, процесуальний статус.

На основании проведенного анализа положений действующего уголовного процессуального законодательства Украины, международных правовых актов, материалов правоприменительной практики, результатов опроса потерпевших от уголовных правонарушений в статье раскрыты проблемные вопросы реализации процессуального статуса потерпевшего в уголовном производстве.

Ключевые слова: потерпевший, уголовное производство, вред, права, процессуальный статус.

Based on the analysis of the provisions of the current criminal procedural legislation of Ukraine, international legal acts, materials of law enforcement practice, the results of interviewing victims of criminal offenses in the article disclosed the problematic issues of realization of the procedural status of the victim in the criminal proceedings.

Key words: victim, criminal proceedings, damage, rights, procedural status.

Постановка проблеми. У Конституції України (ст. 3) закріплена основоположна засада правової, демократичної та соціально-спрямованої держави, розбудову якої проголошено у Преамбулі Конституції, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Одним із головних засобів утвердження та забезпечення прав і свобод людини й охорони їх від кримінальних правопорушень є Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України) [2] і відповідні юридичні інституції держави (органи досудового розслідування, прокуратура, адвокатура, суд та ін.), які покликані реалізовувати його кримінальні процесуальні норми на практиці.

Відповідно до ст. 2 КПК України не лише захист окремої особи, як і захист суспільства та держави від

кримінальних правопорушень і охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одними із першочергових завдань кримінального провадження.

Чинний КПК України 2012 р. порівняно з КПК України 1960 р. [3] розширив гарантії процесуального статусу потерпілого у кримінальному процесі України. Водночас результати комплексного аналізу його норм та правозастосовної практики¹ висвітлюють низку проблемних питань їх реалізації. Без вирішення цих питань зазначені гарантії процесуального статусу потерпілого не можуть бути реалізовані відповідно до стандартів цивілізованої правової демократичної держави, яка розбудовується в Україні вже понад 25 років.

Стан опрацювання. Низка проблемних питань процесуального статусу потерпілого за КПК України 2012 р. та його реалізації у правозастосовній діяльності були предметом дослідження українських правників Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, О.П. Кучинської, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, Д.Б. Сергєєвої, М.Є. Шумила та ін. Проте окремі з цих та інших питань потребують подальшого дослідження та розроблення пропозицій щодо їх вирішення з урахуванням моделі кримінального процесу, визначеної чинним КПК України.

Зазначені питання можна умовно поділити на три взаємопов'язані групи: а) прийняття низки організа-

¹ У процесі дослідження процесуального статусу потерпілого за КПК України 2012 р. і проблем його реалізації у правозастосовній практиці України нами було вивчено понад 600 кримінальних проваджень за участю потерпілих та опитано за спеціальною анкетною формою понад 400 потерпілих.

ційно-правових заходів щодо створення державних інституцій із відшкодування матеріальної і моральної шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень; б) реалізація організаційно-правових заходів держави щодо прискорення реформування правоохоронних і судових органів, правозахисних інституцій та невідкладним виправленням помилок, які були допущені у процесі їх реформування, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності у реалізації прав та законних інтересів потерпілих; в) удосконалення низки норм чинного КПК України щодо реалізації гарантій процесуального статусу потерпілого.

Виклад основного матеріалу. Під час прийняття низки організаційно-правових заходів щодо створення державних інституцій з відшкодування матеріальної і моральної шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень варто виходити з міжнародних стандартів захисту прав людини у кримінальному процесі як зводу основних принципів забезпечення прав людини, встановленого міжнародними правовими актами, які є обов'язковими для виконання всіма національними органами під час здійснення кримінального провадження у разі їх ратифікації Верховною Радою України.

Основними міжнародними правовими актами у цій сфері є Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1985 р. (далі – Декларація) [4], Європейська конвенція про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р. [5], Резолюція (77) 27 Комітету Міністрів Ради Європи про відшкодування потерпілим від злочину від 28 вересня 1977 р. [6], Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про становище потерпілого в межах кримінального права і провадження від 28 червня 1985 р. [7], Рекомендація Res (2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р. [8], Директива Ради Європейського Союзу 2004/80/ЄС щодо відшкодування потерпілим від злочинів від 29 квітня 2004 р. [9], Директива Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2012/29/EU про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA від 25 жовтня 2012 р. [10].

Головним завданням Декларації, яке конкретизується і реалізується у вищезазначених правових документах ЄС, є визначення основних напрямів діяльності держави із забезпечення прав потерпілого на доступ до правосуддя та справедливе поведіння; на справедливую реституцію жертвам, їх сім'ям або утриманням; на фінансову компенсацію шкоди, завданої фізичному або психічному здоров'ю особи; на одержання інформації про процес вирішення поданої скарги; на можливість вираження й урахування думки потерпілого; на надання матеріальної, медичної, психологічної, соціальної та правової допомоги жертвам; на безпеку особи та безпеку її родини; на запобігання невинуватим затримок

із виплати компенсації, а у разі, коли це необхідно, використання неофіційних механізмів врегулювання спорів, таких як посередництво, арбітраж, а також створення національних фондів для виплати компенсацій жертвам.

З метою запровадження міжнародних стандартів у національне законодавство у сфері захисту прав потерпілих Президентом України 8 грудня 2004 р. було видано Указ «Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів» [11] (далі – Концепція).

У Концепції наголошується на необхідності закріплення основних стандартів, що застосовуються у практиці європейської спільноти у сфері захисту прав потерпілих, а саме: забезпечення державою справедливого поведіння з потерпілими, інформованості, забезпечення відшкодування шкоди, надання безоплатної правової допомоги потерпілим, надання соціальної допомоги.

Результати порівняльного аналізу змісту вищезазначених міжнародних правових актів і Концепції дають підстави для висновку, що Концепція закріплює лише окремі стандарти захисту прав потерпілих, визнані світовим товариством як міжнародні. Наприклад, такі стандарти, як забезпечення державою права особи на справедливую реституцію, застосування неофіційних механізмів врегулювання спорів, право на безпеку та інші не були враховані Концепцією.

Варто зазначити, що вказані стандарти не враховані й у КПК України 2012 р. [2], що потребує його удосконалення і приведення у відповідність з міжнародними правовими актами та розроблення і прийняття відповідних законодавчих актів, спрямованих на реалізацію зазначених стандартів.

Так, наприклад, згідно з Декларацією основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою за відповідних обставин правопорушники чи треті особи, що несуть відповідальність за їх поведінку, повинні надавати справедливую реституцію жертвам, їх сім'ям чи утриманням (ст. 8). Коли державні посадові особи або інші представники, що діють як офіційні чи напівофіційні, порушують національні кримінальні закони, жертви повинні отримати реституцію від держави, посадові особи чи представники якої несуть відповідальність за завдану шкоду (ст. 11 Декларації).

Виходячи зі змісту цієї норми, можна дійти висновку, що у Декларації реституція розглядається як відшкодування шкоди, завданої незаконними діями посадових осіб, що не відповідає розумінню поняття «реституція» в національному кримінальному процесі України, де шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК України).

Таким законом є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину

незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [12]. Водночас результати аналізу норм цього Закону та матеріалів практики дають підстави для висновку, що механізм відшкодування зазначеної шкоди не забезпечує відновлення становища особи, якій така шкода була завдана, оскільки відповідно до ст. 1 цього Закону підлягає відшкодуванню лише шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення у процесі кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; незаконного застосування адміністративного арешту та ін. Тобто цей Закон регламентує правові відносини держави лише з особою, до якої були незаконно застосовані відповідні кримінальні процесуальні заходи з боку її правоохоронних чи судових органів (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого). Щодо відшкодування шкоди потерпілому від кримінального правопорушення, то зазначений Закон не містить жодних положень.

Відшкодування шкоди саме потерпілому від кримінального правопорушення регламентується сьогодні в Україні лише чинним КПК України (статті 127–129).

Стаття 127 КПК України передбачає такі способи відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому, як добровільне відшкодування шкоди особою, яка вчинила злочин чи за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою; відшкодування шкоди особою, яка вчинила злочин за цивільним позовом потерпілого; відшкодування шкоди потерпілому, завданої кримінальним правопорушенням, державою. Проте результати аналізу вищезазначених норм чинного КПК України та матеріалів практики дають підстави для висновку, що передбачені кримінальним процесуальним законодавством України способи відшкодування (компенсації) потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є неефективними і такими, що не гарантують їх реалізацію на практиці.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 127 КПК України підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.

Проте на практиці реалізувати цю норму як фізичними, так і юридичними особами є проблематичним.

Щодо добровільного відшкодування шкоди потерпілим варто зазначити, що ані кримінальним процесуальним законодавством України, ані іншими правовими актами України механізм добровільного відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди не передбачений. На практиці

таке трапляється, проте правозастосовна практика в Україні є неоднаковою.

Виходячи з аналізу чинного національного законодавства України, добровільне відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди можливе такими способами: натуральним, зокрема, передачею певних речей, цінностей, ремонтом пошкоджених речей; виплатою грошового еквівалента заподіяних збитків, а також компенсації ним моральної шкоди; шляхом перерахунку коштів на депозитний рахунок органу досудового розслідування чи суду, на якому вони мають зберігатися до набрання чинності рішенням суду, після чого повертатися потерпілим тощо.

На будь-який із способів відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди повинна бути одержана згода потерпілого.

З огляду на те, що добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України), часткове відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди враховується судом як обставина, яка характеризує особу обвинуваченого (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК), добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, що впливає на примирення підозрюваного та потерпілого та укладення відповідної угоди (ст. ст. 471 КПК України), тому слідчі та прокурори зобов'язані роз'яснювати положення зазначених статей як підозрюваному, так і потерпілому.

Якщо стосовно фізичних осіб як суб'єктів добровільного відшкодування заподіяної підозрюваним, обвинуваченим шкоди потерпілому від кримінального правопорушення чинне законодавство України не містить ніяких застережень, окрім наявності в них цивільної дієздатності, то компенсація такої шкоди потерпілому юридичними особами зумовлена формою їх власності.

Юридичні особи приватної власності можуть на свій розсуд добровільно відшкодувати потерпілому заподіяну підозрюваним, обвинуваченим майнову та/або моральну шкоду. Щодо юридичних осіб публічного права та юридичних осіб, що утворені і функціонують на основі державної чи комунальної власності, відшкодування ними потерпілому заподіяної підозрюваним чи обвинуваченим майнової та/або моральної шкоди пов'язане з тим, що керівники їх не можуть на свій розсуд розпоряджатися майном такої юридичних осіб, а повинні діяти лише в межах наданих їм повноважень. Це впливає насамперед із ч. 2 ст. 19 Конституції України [1], у якій зазначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Ані в Конституції України, ані в інших правових актах України не передбачена можливість відшкодування шкоди потерпілому юридичними особами публічного права, а також особами, що утворені і функціонують на основі державної чи комунальної власності, добровільно.

Відповідно до ч. 2 ст. 127 КПК України шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

Таким чином, виходячи з положень цієї статті, збитки потерпілому повинна відшкодувати особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Потерпілий має подати проти обвинуваченого цивільний позов, який розглядається судом під час кримінального провадження. Однак правозастосовна практика засвідчує, що визначений українським національним законодавством механізм відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, переважно не дає змоги жертві отримати відповідну компенсацію через різні причини, насамперед через відсутність в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповідного майна чи грошових коштів. Отримання такої компенсації може розтягнутися і на роки чи десятиліття та бути неповним.

У ч. 3 ст. 127 КПК України зазначається, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Хоча в зазначеній нормі і є положення про відшкодування збитку потерпілій стороні за рахунок держави у випадках та в порядку, визначеному передбаченим законом, поки що в Україні такого закону немає, як і немає відповідного фонду, створення якого не лише неодноразово декларувалося політиками, а й приймалися відповідні рішення Верховною Радою України та Президентом України.

Так, у 1993 р. Верховною Радою було ухвалено Постанову № 2931-ХІІ «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» [13], у п. 6 якої зазначалося: «розглянути питання про створення Фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань владою».

Питання щодо організації Державного фонду допомоги потерпілим від злочинів порушувалися ще у Розпорядженні Президента України «Про заходи щодо активізації боротьби з корупцією і організованою злочинністю» від 10 лютого 1995 р. [14], в якому зверталася увага на необхідності координації роботи зі створення проекту Положення про Державний фонд допомоги потерпілим від злочинних посягань.

До Верховної ради України три рази вносилися відповідні законопроекти у 2001 р. [15], у 2006 р. [16] та у 2010 р. [17], які у силу різних причин не набули статусу Закону.

З 2010 р. і до цього часу до Верховної Ради України не надходило законопроектів щодо відшкодування за рахунок держави майнової шкоди фізичним особам, які потерпіли від кримінальних правопорушень. Тобто це питання на сьогодні, на превеликий жаль, не є актуальним для українських законодавців.

Слід зазначити, що в останні роки в Україні реєструється понад 300 тис. таких насильницьких

злочинів як вбивства, побиття, звалтування тощо [18; 19; 20]. Проте відповідно до результатів опитування потерпілих від насильницьких злочинів майже 96% жертв не була відшкодована шкода, завдана кримінальними правопорушеннями.

Такий великий відсоток вказує на те, що Україна, як держава, неналежно виконує свої функції щодо потерпілих. Правова система України, як і правозастосовна практика наразі характеризуються низьким рівнем захисту права потерпілих на відшкодування збитків, завданих внаслідок вчинення насильницьких кримінальних правопорушень.

Зважаючи на стан відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень в Україні, виникає необхідність активізації у цій сфері зусиль науковців та правозахисників для впливу на прийняття політиками відповідних заходів і, перш за все, ратифікації Україною Європейської конвенції про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р., яка була Україною підписана ще у 2005 р., проте досі не ратифікована.

Враховуючи викладене, доцільно вивчити досвід створення та функціонування спеціальних компенсаційних фондів розвинутих демократичних правових країн світу для відшкодування шкоди потерпілим, спричиненої кримінальними правопорушеннями.

На сьогодні такі фонди функціонують майже в усіх розвинених державах світу (США, Канада, ФРН, Австрія, Австралія, Нова Зеландія, Японія та ін.). У цих країнах ухвалені відповідні закони, що передбачають право потерпілих на державну компенсацію завданої кримінальним правопорушенням шкоди, а також шляхи примирення потерпілого з винуватцем та професійну медичну й психологічну допомогу жертвам кримінальних правопорушень. Створення та належне функціонування фонду відшкодування потерпілим від кримінальних правопорушень спрямоване на посилення соціальної захищеності людини, оздоровлення морального стану суспільства та підвищення авторитету держави, її органів правопорядку та суду.

На нашу думку, в Україні також доцільно створити компенсаційний фонд для відшкодування шкоди потерпілим, спричиненої кримінальними правопорушеннями. Такий фонд може бути створений при Міністерстві юстиції України та утворюватися за рахунок коштів державного бюджету, які у свою чергу повинні наповнюватися коштами від штрафів та інших виплат в межах кримінальних проваджень, у тому числі конфіскації майна або добровільних внесків і пожертвувань.

Для підвищення ефективності відшкодування шкоди потерпілим, спричиненої кримінальними правопорушеннями, важливою є реалізація організаційно-правових заходів в Україні щодо прискорення реформування правоохоронних та судових органів, правозахисних інституцій і невідкладне виправлення помилок, які були допущені у процесі їх реформування, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності у реалізації прав та законних інтересів потерпілих.

На реалізацію гарантій процесуального статусу закономірно впливає зростання злочинності (за 7 міс. 2016 р. на 26,9% порівняно з таким самим періодом 2015 р. і на 35,5% – з 2014 р.) та різке зменшення розкриття злочинів (12% від кількості скоєних). Такий стан злочинності є наслідком не лише військових дій на Сході України (зокрема, посилення міграції, безробіття, збідніння населення, розповсюдження зброї тощо), а й серйозних прорахунків у політико-економічному реформуванні України та реформуванні її правоохоронних та судових органів, правозахисних інституцій, насамперед Національної поліції, прокуратури та судової системи України. Очевидно, що реформа Національної поліції, прокуратури та судової системи України є несистемною та науково необґрунтованою. На жаль, у процесі реформування правоохоронних та судових органів був проігнорований позитивний досвід Східних країн Європи (Польщі, Німеччини, Чехії та інших), де такі реформи дали позитивний результат.

Сьогодні в Україні під різними патріотичними й революційними гаслами та завдяки застосуванню Закону України «Про очищення влади» [21], який не відповідає багатьом цивілізованим загально визна-

ним правовим і моральним критеріям, що підтверджується фахівцями ЄС [22], за короткий термін без відповідної адекватної заміни практично вихолощене професійне ядро з органів поліції та прокуратури. Неукомплектованість професійними кадрами, відсутність належного матеріального забезпечення, прорахунки в організації діяльності цих органів негативно відбиваються на ефективності виконання ними своїх функцій і на реалізації гарантій процесуального статусу потерпілого, у тому числі й щодо відшкодування шкоди потерпілим, спричиненої кримінальними правопорушеннями.

Подальше розширення гарантій процесуального статусу потерпілого потребує внесення змін та доповнень до чинного КПК України, що є предметом окремого наукового дослідження.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що реалізація запропонованих вище організаційно-правових заходів, на нашу думку, сприятиме зміцненню гарантій процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі України, у тому числі й щодо відшкодування потерпілим шкоди, спричиненої кримінальними правопорушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 03.08.2017).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 03.08.2017).
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення 03.08.2017).
4. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення 03.08.2017).
5. Європейська конвенція про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення 03.08.2017).
6. Resolution (77) 27 On the compensation of victims of crime / Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f3e59> (дата звернення 03.08.2017).
7. Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про становище потерпілого в межах кримінального права і провадження від 28 червня 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_127 (дата звернення 03.08.2017).
8. Рекомендація Rec (2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р. URL: [http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/12.%20Рекомендація%20Rec%20\(2006\)%2008.pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/12.%20Рекомендація%20Rec%20(2006)%2008.pdf).
9. Директива Ради Європейського Союзу 2004/80/ЄС щодо відшкодування потерпілим від злочинів від 29 квітня 2004 р. URL: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/com_crime_victim_ec_en.htm (дата звернення 03.08.2017).
10. Директива Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2012/29/EU про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну Рамкового Рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA від 25 жовтня 2012 р. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (дата звернення 03.08.2017).
11. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів: Указ Президента України від 28 грудня 2004 р. № 1560/2004. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004> (дата звернення 03.08.2017).
12. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр> (дата звернення 03.08.2017).
13. Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: Постанова Верховної ради України від 26 січня 1993 р. № 2931-XII. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2931-12> (дата звернення 03.08.2017).
14. Про заходи щодо активізації боротьби з корупцією і організованою злочинністю: Розпорядження Президента України від 10 лютого 1995 р. № 35/95-рп. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/35/95-рп> (дата звернення 03.08.2017).
15. Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами: Проект Закону України від 11.09.2001 № 61. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=10915&pf35401=19030> (дата звернення 03.08.2017).
16. Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину: Проект Закону України від 25.10.2004 № 6283. База даних Законодавство України / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6283&skl=5 (дата звернення 03.08.2017).

17. Про відшкодування за рахунок держави майнової шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину: Проект Закону України від 27.10.2010 р. № 7303. База даних Законодавство України / ВР України. URI: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7303&skl=7 (дата звернення 03.08.2017).

18. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 12 місяців 2014 р. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URI: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820.

19. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 12 місяців 2015 р. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URI: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo.

20. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 12 місяців 2016 р. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URI: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.

21. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII. База даних Законодавство України / ВР України. URI: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>. (дата звернення 03.08.2017).

22. Влада зобов'язана привести закон про «люстрацію» у відповідність до вимог Венеціанської комісії // Офіційний сайт opposition.org.ua. URI: <http://opposition.org.ua/uk/news/vlada-zobovyazana-privesti-zakon-pro-lyustraciyu-u-vidpovidnist-do-vimog-veneciansko-komisi.html/>.